

Олена Фарат, аспірант

Львівської державної фінансової академії

СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН

У статті розкрито роль страхування життя у системі соціального забезпечення громадян. Висвітлено міжнародну та вітчизняну практику у цій сфері, досліджено сучасний стан ринку страхування життя в Україні та визначено шляхи розвитку цього напрямку в економіці країни.

Постановка проблеми. Питання соціального забезпечення громадян на сьогоднішній день стоїть в Україні дуже гостро. Насамперед, це, звісно, стосується підвищення рівня соціального забезпечення незахищених верств населення, таких, як пенсіонери, інваліди, діти сироти та студенти зі сторони держави. За останній рік кроком у цьому напрямку було підвищення мінімального рівня пенсій, зарплат працівників бюджетної сфери та стипендій, хоча, в основному, їх рівень сьогодні все одно не забезпечує необхідний прожитковий мінімум. І, на жаль, взагалі не доводиться говорити про гідне і забезпечене життя на пенсії, навіть для людей, у яких трудовий стаж становить 30–40 років. Разом з тим, у країнах з розвинутою економікою ця ситуація зовсім інша. Люди у похилому віці мають засоби для підтримання такого ж рівня життя, як і за трудової діяльності і можуть собі дозволити якісний відпочинок, лікування, дозвілля та подорожі. Звичайно, що у цих країнах вищий рівень державної пенсії, але річ не лише в цьому. Крім державного, існує ще й недержавне пенсійне забезпечення, яке здійснюється за допомогою недержавних пенсійних фондів, страхових компаній та інших фінансових установ. Такі недержавні пенсійні програми мають більше, ніж 90 відсотків населення країн з розвинутою економікою. Одним з таких фінансових продуктів є поліс страхування життя. В сучасних умовах Української економіки саме розвиток недержавного пенсійного забезпечення в цілому та страхування життя зокрема змінило б ситуацію у сфері соціального забезпечення громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній економічній літературі питання страхування життя, пенсійного забезпечення, медичного страхування, впровадження міжнародного досвіду та правового забезпечення у сфері страхування висвітлювалися в наукових працях Т.Артюх, Б.Зайчук, Ю.Євченко, В.Никитенко, В.Семендяєвої та інших.

Мета статті. Дослідити основні переваги та недоліки учасників пенсійної реформи.

Виклад основного матеріалу. Закон “Про недержавне пенсійне забезпечення” декларує трьох учасників пенсійної реформи – страхові компанії, банки і пенсійні фонди. У кожного з них є свої переваги і недоліки [2]. Однією з переваг страхової компанії є більше можливостей у роботі з продуктивним рядом, проте це зумовлено страховим, а не пенсійним законодавством. Ця перевага, зокрема, полягає у тому, що розмір накопичувальних внесків і самої пенсії страховики можуть прив’язувати до вільно конвертованої валюти, в той час як, недержавні пенсійні фонди згідно із законом – мають право тримати пенсійні активи тільки в національній валюті.

Ще однією перевагою страховиків є можливість гарантувати мінімальний розмір майбутньої пенсії, тоді як недержавні пенсійні фонди цієї можливості позбавлені. При цьому законодавство допускає випадки гарантування інвестиційного доходу в системі недержавних пенсійних фондів на рівні офіційного індексу інфляції [3]. Перевагою страхових компаній є і те, що вони можуть забезпечити довчні пенсії, тоді як недержавні пенсійні фонди обмежені терміновими рентами. Разом з тим, у страхових компаній, в порівнянні з пенсійними фондами, є досвід продажу накопичувальних продуктів, вони мають агентські мережі, навчених продавців і знають специфіку цього бізнесу [2].

Крім того, мотивуючи необхідність покупки працевластуваним корпоративної пенсійної програми, страхові компанії відзначають можливість “прив’язки” співробітника до компанії на довгі роки. На заході накопичувальне або пенсійне забезпечення через страхову компанію називають “золоті кайдани”. При укладенні договору зі страховою компанією керівник підприємства може внести умову, за якою пенсійні накопичення стають власністю працівника лише після певного терміну роботи або після виконання певних умов

СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН

і т.п., а у разі його звільнення до зазначеного терміну, гроші повністю або частково повертаються до підприємства. Відрахування в недержавні пенсійні фонди не дозволяють працедавцю подібну “прив’язку”: внески працедавця стають власністю працівника з моменту їх зарахування на індивідуальний пенсійний рахунок учасника фонду” [3].

Згідно з класифікацією страхування за об’єктами розглядається така окрема галузь, як особисте страхування. Особисте страхування має на меті надання певних послуг як фізичним (окремим громадянам, членам їхніх сімей), так і юридичним особам (наприклад, страхування працівників за рахунок коштів підприємств від нещасних випадків). Ці послуги передбачають страховий захист страхувальників (застрахованих) у разі настання несприятливих подій для їхнього життя і здоров’я.

Особисте страхування має багато спільного із соціальним страхуванням, і насамперед щодо об’єктів страхового захисту громадян. Проте між особистим страхуванням і соціальним є відмінності. Головна з них стосується джерел формування страхових фондів. В особистому страхуванні ними є переважно індивідуальні доходи громадян, а в соціальному – кошти підприємств, установ, організацій.

До підгалузей особистого страхування належать:

- страхування життя (пенсій);
- страхування від нещасних випадків;
- медичне страхування [8].

На жаль, медичне страхування, на сьогоднішній день в Україні не працює належним чином та не виконує свої функції. Це пов’язано з відсутністю законодавства, яке б ефективно працювало у цьому напрямку, а також з тим, що погано розвинута інфраструктура, не налагоджено ефективний механізм роботи медичного страхування. Хоча зі заяви міністра охорони здоров’я України Юрія Поляченка, яку він зробив на прес-конференції в Донецьку, що відбулася 11 листопада 2005 р. очевидно, що робота у цьому напрямку ведеться. “Ми говоримо про національний план дій, де у нас страхова медицина стоїть як першочергове завдання, ми повинні підготувати галузь, економічну, фінансову базу галузі і держави до введення цього закону. Ми знаємо, на жаль, дуже багато прикладів введення цього закону в інших країнах, зокрема у наших сусідів із-за яких були дуже великі соціальні вибухи. Ми ставимо терміни 2 – 3 роки”, – заявив Поляченко [4].

Страхування життя, крім того, частково

включає в себе і страхування від нещасних випадків. Якщо розглянути всі продукти страхових компаній за страхування життя, можна виділити наступні:

- ризикові (на випадок смерті, інвалідності і ін.);
- накопичувальні з виплатою капіталу (до них належать і пенсійні продукти).

Пенсійні продукти – це ті ж накопичувальні продукти, але в них наперед обумовлюється, що пенсійна виплата здійснюється не разово, а анuitетом (періодично) [2].

Виходячи з видів страхування життя, можна зробити висновок, що розглядаючи страхування життя з точки зору соціального захисту громадян воно ефективно виконує наступні функції:

- пенсійне забезпечення після досягнення певного віку;
- забезпечення у випадку часткової постійної втрати працездатності в результаті нещасного випадку (в такому випадку передбачено одноразову виплату частини страхової суми);
- забезпечення у випадку повної постійної втрати працездатності в результаті нещасного випадку (в такому випадку передбачено одноразову виплату страхової суми);
- забезпечення сім’ї страхувальника або застрахованої особи у випадку смерті природної чи в результаті нещасного випадку (в такому випадку передбачено виплату страхової суми вигодонабувачам).

Як бачимо, розвиток та поширення добровільного страхування життя громадян розв’язує ряд болючих соціальних питань, сприяє зменшенню соціальної напруги та навантаження на соціальний бюджет країни. Окрім того, довгострокове страхування життя, договори, за яким можуть бути укладені на 10, 20 чи 40 років, дає можливість накопичувати досить великі страхові фонди, тимчасово вільна частина яких може бути використана як джерело інвестицій у народне господарство, що сприяє стабілізації фінансового стану держави. Використовуючи накопичені фонди, страхова компанія може одержати певний дохід, розмір якого залежить від розміру внесеної до фонду суми, часу її перебування в обігу, а також норми дохідності [8]. Учасники страхування життя беруть участь у такому доході.

Світова страхова практика поділяє страхування життя на страхування капіталів та страхування рент. У свою чергу, *страхування капіталів* передбачає можливість укласти договори страхування з умовою виплати певної суми при дожитті страхувальника до зазначеного в договорі строку (події) або в разі його смерті.

СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН

Страховання капіталів передбачає створення нових капіталів. Великим попитом у страховальників користується змішане страхування життя, згідно з умовами якого передбачається виплата, якщо страховальник доживе до зазначеного строку (віку) або помре протягом дії договору страхування з будь-якої причини. Таке страхування життя поєднує в собі два ризики, які суперечать один одному: з одного боку – дожиття до певної дати або події, а з іншого – смерть. Проте фактично може мати місце лише один ризик: людина або доживе до кінця дії договору, або ні. Страховальник, який укладає договір змішаного страхування життя, не тільки забезпечує й створює накопичення, він має впевненість у тому, що в будь-якому разі не втратить своїх внесків.

Страхова сума встановлюється при укладенні договору страхування. Страховий внесок, який має бути сплачений страховальником страховій компанії, залежить від розміру страхової суми і тарифної ставки, віку страховальника. Факт укладення договору страхування засвідчується страховим полісом (свідоцтвом). У страховому полісі вказуються строк дії договору страхування, його початок і закінчення, страхова сума, розмір страхового внеску, а також особа (особи), яка в разі смерті застрахованого має право одержати страхову суму (вигодонабувач).

У випадку, якщо договором страхування встановлено відповідальність, страховика при пошкодженні організму страховальником внаслідок нещасного випадку, виплата при цьому становить частину страхової суми, яка залежить від ступеня втрати здоров'я. Повна страхова сума виплачується за 100 %-ної втрати загальної працездатності від нещасного випадку.

Якщо йдеться про *рентне страхування*, то певна, обумовлена договором, частка виплачується страховальникові (застрахованому) у вигляді регулярних періодичних виплат, а загальна сума останніх залежить від тривалості його життя. Тут має місце використання вже існуючих капіталів зверненням їх у річні ренти. При страхуванні рент (ануїтетів) страхова компанія пов'язує, як правило, виконання своїх обов'язків із дожиттям страховальника (застрахованого) до певного віку або строку, визначеного в договорі страхування. Страховальник вносить до страхової компанії за один раз або розстроченими платежами певну суму, яку вона використовує для цілей інвестування. Після визначеного в договорі страхування часу (віку) страховальник одержує певні виплати (ануїтети).

Існують різні види ануїтетів. Наприклад, у Великій Британії ануїтети поділяються на строкові, з відстроченням виплат, тимчасові, гарантовані, ануїтети страхування спільного життя, індексовані ануїтети, ануїтети захисту капіталу. До найпростіших форм ануїтету **НАПЕЖИТЬ строковий ануїтет**. Він передбачає, що страховий внесок буде сплачений за один раз і страховальникові (застрахованому) протягом усього його життя страхова компанія здійснюватиме щорічні виплати. *Ануїтет з відстроченням виплат* характерний тим, що виплати страховик здійснює з певної дати в майбутньому.

Тимчасовий ануїтет передбачає, що в договорі між сторонами оговорюється конкретна дата, після якої договір припиняє свою дію. *Гарантований ануїтет* – це строковий ануїтет, який не пов'язується зі смертю клієнта і гарантується для мінімального періоду часу. *Ануїтет спільного життя* має на меті забезпечити виплати одному з подружжя в пенсійному віці (тому, хто залишився живий). *Індексований ануїтет* дає змогу зменшити вплив інфляції і підвищити цінність ануїтету [8].

Як показує досвід європейських країн, де пенсійна реформа стартувала вже давно, страхові компанії є активними її учасниками. Наприклад, у Польщі пенсійний ринок контролюють три пенсійні фонди, засновниками яких виступають страхові компанії [3]. Компанії “PZU na Życie S.A.”, “Commercial Union Polska na Życie S.A.” і “Amplico Life S.A.”, контролюють приблизно 90% ринку. Ринок страхування життя у цій країні активно розвивається, ще в 1991 році він складав \$180 млн., а зараз перевищує \$2 млрд. [4]. Разом з тим, зростає частка сплачених страхових премій зі страхування життя у порівнянні з іншими видами страхування. Так, у 1999 році ця частка складала 38%, у 2001 році – 41,38%, а у 2004 році – 46%. Ще у 2000 році середня страхова премія на душу населення у Польщі становила \$52,1 (для порівняння в Україні – \$0,04 у Росії – \$19,2).

Для швидшого розвитку ринку страхування життя в Росії потрібні ще 10 – 15 сильних гравців, з них 5 – 10 можуть прийти в найближчі півтора-два роки. Лідерами ринку є AIG Life і “Росгосстрах Життя” – їх частка в сумі рівна 50 – 60% всього ринку. За даними аналітиків Об'єднаної фінансової групи, в 2004 році ринок довгострокового страхування життя склав \$170 млн., або 1% від загального числа зборів. Виходячи з цієї мізерної зі всіх точок зору суми, робиться висновок про безмежні можливості для зростання. Навіть за консервативним прогнозом

СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН

збори з класичного страхування життя перевищать \$1 млрд до 2010 року. За даними представників “Альянсу РОСНО Життя”, 90% їх клієнтів – фізичні особи, середній внесок за полісом класичного страхування життя складає \$750 в рік. Розмір страхових премій визначається рівнем доходів населення. Так, в США за середній страховий поліс клієнтом виплачується \$129,5 тисяч, а середньостатистичний житель країни витрачає на “життя” 1,19% свого заробітку. Крім того, в країнах з розвиненим ринком страхування життя на окремого громадянина припадає не один, а два і більше полісів. Так, середньостатистичний канадець бере на себе зобов’язання по трьох – п’яти полісах страхування життя, а в Німеччині на одного громадянина припадає більше двох діючих договорів [4].

Згідно з даними компанії PricewaterhouseCoopers (PWC), практично кожна країна надає податкові пільги, пов’язані з придбанням, володінням або виконанням полісу страхування життя. Ці пільги можуть бути досить істотні, такі, що мають на меті підштовхнути розвиток ринку страхування життя. Прикладом останніх є податкові пільги Польщі, Хорватії, Болгарії і Казахстану. У цілому пільги можна розділити на три види: що стосуються оподаткування премій, прижиттєвого доходу, а також виплат у разі смерті. У багатьох країнах для фізичних осіб пільги з податку застосовуються тільки для страхових внесків або страхових виплат. Винятком є, мабуть, тільки Кіпр і Люксембург, де і страхові виплати податком не обкладаються, і є пільгове оподаткування страхових внесків [4].

Якою ж ця ситуація є в Україні? У проекті держбюджету на 2006 рік планується ввести 3% податок з договорів довгострокового страхування життя. Страховики припускають, що у разі схвалення цієї норми парламентом, пенсійне страхування стане не вигідним як страховим компаніям, так і клієнтам. Сплачувати податки у розмірі 3% з кожного платежу клієнта буде страхова компанія, але податкові відрахування будуть закладені в ціну страхового продукту, що, безумовно, приведе до зменшення накопичуваних засобів і зниження інвестдоходу. Такий стан справ посилить конкурентні переваги банків, адже виплати за депозитами не оподатковуються. Враховуючи всі ці обставини, на підтримку страховиків і проти оподаткування виступила Ліга страхових організацій [6].

До описаного податкового проекту існувало також декілька не зовсім коректних видів податкових платежів. Наприклад, 5% або 13% податок з виплат, що одержуються у разі смерті

родича. Такий податок – нонсенс у світовій практиці. У деяких країнах виплати обмежують так званими середніми ритуальними витратами по країні або витратами на похорон, які може собі дозволити сім’я при певному рівні життя. У деяких країнах виплати по смерті взагалі звільнюються від оподаткування. У податковій адміністрації погоджуються з тим, що різночитання в законодавстві приводять до неправильних трактувань при оподаткуванні спадку і страхових виплат. На думку заступника голови ДПА Сергія Лікаря, необхідно внести зміни в ряд законів, щоб чітко визначити, в яких випадках одержувана вигодонабувачем сума трактуватиметься як спадкоємство, а в яких – ні. “Ми готові підтримати подібні законодавчі ініціативи, щоб страхові виплати були звільнені від оподаткування”, – заявив Лікар [7].

Крім того, недоліком у податковому законодавстві є норма визначена законом “Про податок з доходів фізосіб” про те, що щомісячно перераховуючи гроші страховій компанії за накопичувальною програмою (не більше 630 грн. на місяць), у кінці року клієнт може вказати загальну суму сплачених платежів в податковій декларації і одержати від держави компенсацію в рахунок сплаченого із загальної суми 13% податку. Якщо ж сума відрахувань становитиме понад 630 грн. на місяць, то доходи страхувальника фактично потрапляють під подвійне оподаткування. Ще одна проблема – податок на розрив договорів. Це податок на доходи клієнта у розмірі 13% від викупної суми. Крім того, страхова компанія повинна заплатити 3% з кожного внеску клієнта за весь період дії договору і сплатити пеню.

При розгляді питань оподаткування у галузі страхування життя, спірною нормою є і необхідність сплати 13% податку з виплат, що одержуються фізособами по страхових випадках при укладенні короткострокових (менше 10 років) договорів, що робить їх не вигідними для клієнтів [7].

Із виступу генерального директора ЛСОУ Наталії Гудими, Лігою вже підготовлені зміни в Закон “Про податок з фізичних осіб”. Вони передбачають спрощення процедури оформлення податкового кредиту і розширення переліку осіб, чий спадок у вигляді страхового відшкодування не оподатковуватиметься [6].

Аналізуючи український ринок страхування життя, можемо зазначити, що станом на кінець першого півріччя 2005 р. на ньому працювала 51 компанія (на кінець 2004 р. – 45 компаній). Частка валових премій належна першим трьом

СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН

страховикам (Alico, AIG Life, Grawe, Garant life) складає 52,4%, що свідчить про наявну помірну монополізацію на ринку страхування життя. Так, у першому півріччі 2005 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2004 р. зросли премії зі страхування життя на 86% і склали 136,5млн. грн. Але в структурі валових страхових премій за всіма видами страхування за цей період це становить лише 2,09%. Разом з тим, на кінець першого півріччя 2005 р. сукупний розмір активів страхових компаній, що займаються страхуванням життя, склав 967,6 млн. грн. (на кінець 2004 р. – 749,8 млн. грн.) [5].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене можна зробити висновки, що пенсійне забезпечення в більшості країн світу здійснюється за рахунок державних пенсійних систем (у межах соціального страхування), пенсійними фондами і страховими компаніями та іншими фінансовими організаціями. Це вдала та дієва система, що дозволяє повною мірою забезпечити соціальний захист громадян. Адже страхування життя, крім пенсійного забезпечення, включає додаткові страхові покриття. Тому наша країна зробила перші кроки в напрямку розвитку цього ринку, впровадивши в дію необхідні закони. Наступними кроками є удосконалення податкового законодавства та створення сприятливого інвестиційного клімату в державі, що забезпечить прихід на ринок великих міжнародних страхових компаній, які якісно та

професійно надаватимуть послуги населенню зі страхування життя. Незважаючи на те, що на сьогоднішній день недовіра громадян нашої країни до фінансових установ, а в тому числі і страхових компаній, є ще досить значною, спостерігається тенденція розвитку ринку страхування життя. Згідно з прогнозами його росту у наступні кілька років він, безумовно, найперспективніший з усіх Європейських країн.

1. *Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Страхова справа. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання. 2005. – 351 с.*

2. *Є.Щеглова. Пенсійна реформа через страхування життя // Інвестгазета. № 20(449). – 2004 г.*

3. *Є.Щеглова, Г.Простаков, Л.Клочко, С.Панюшкіна. Пенсійний раскол – Фонд или страхова компанія? // Інвестгазета. – 2005 г.*

4. *Сайт все про страхування www.forinsurer.com*

5. *Сайт державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг www.dfp.gov.ua*

6. *Сайт ліги страхових компаній України www.uainsur.com.ua*

7. *С.Кирилов. Правительство решило облагать налогом выплаты по договорам долгосрочного страхования жизни // Контракты. – 2005 г.*

8. *Страховання: Підручник / Керівник авт. колективу і наук, ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.*

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА



“Мистецтво, – найкращий доказ, що душа наша не тільки може розрізнити істину, але може безпосередньо почувати її...”.

К. Ушинський

“Успіх – це встигнути”.

М. Цветаєва

“Доброта твориться людиною в людині і людиною в самій собі”.

В. Сухомлинський

“... слова, які б вони не були красиві, залишаються тільки словами, а не справою”.

Шандор Петефі